

A MAGYAR REGÉNY 1975-BEN

1975 a magyar regény rendkívül fontos éve volt — nem csupán a stiláris-műfaji útkeresés, hanem a jelentős eredményekben is revelálódott gondolati és tematikai gazdagság szempontjából. Nem kis szerepet játszott ebben az elmúlt időszak magyar prózájában némileg háttérbe szorult, s most újra előtérbe került nagyepikai vállalkozások eredménye; a korábbi extenzivitás-igény helyett a művészi ábrázolás intenzivitásával megjelenített történelmi korszaknak a mához szóló üzenetet is tartalmazó képe. Ezeket a nagyon sok vonatkozásban új eredményeket hozó, a 20. századi modern próza vívmányait szuverén módon magukba építő nagyepikai vállalkozásokat üdvözölve, elsősorban az 1975-ben megjelent művével már nem csupán a romániai magyar irodalom, hanem az egész magyar próza élvonalába emelkedett Szilágyi István *Kő hull apadó kútba* című regényére gondolok itt. De az 1975-ös év legjobb alkotásai között tarthatjuk számon az eddig még meglehetősen ismeretlen világ feltérképezésének regényszerkesztési és stiláris nívumaival jelentkező *Füstös képeket* is, Lakatos Menyhért művét. Örvendetes módon — bár korántsem a joggal kiemelt regények esztétikai színvonalán — egyre több a közelmúlt eseményeit feldolgozó regény. Ezek az egyén és a társadalom sokoldalú kapcsolatát elemzik, vagy egy hosszú — nem egyszer a Horthy-rendszer kezdetétől napjainkig ívelő — történelmi korszakot. Ezek a regények (Gerencsér Miklós: *Idegen feleség*, Sásdi Sándor: *Élt: négy boldog évet*, Hámori Ottó: *Fogd kézzel a halat*, Hegedűs Géza: *Európa közepén*, Grandpierre Lajos: *Gyökerek és hajtságok*, Illés Sándor: *A túlsó part*) esztétikai színvonaluk egyenletlensége, kompozí-

ciós gyengeségeik vagy igénytelenebb dokumentáris megoldásokba szürkülő részleteik ellenére — egyelőre inkább csak a perspektívát kirajzolva —, a hagyományos extenzív nagy-cpikai ábrázolás „megszüntette őrző” felélesztése, útkeresése irányában jelzik a magyar regény lehetőségét.

Nyilván a Szépirodalmi Könyvkiadó által meghirdetett pályázatnak is szerepe volt abban a tényben, hogy a magyar kisregény is jelentős eredményeket tudott felmutatni 1975-ben. Nem csupán a kisregényre, hanem az év prózai termésének egészére vonatkozik az az észrevételünk, hogy a magyar regény struktúrájában és tematikájában lényeges átrendeződés megy végbe. Természetszerűleg egy ilyen folyamat regisztrálása nem szűkíthető le egy év vizsgálatára. 1975-ben azonban — a könyvek minőségi és mennyiségi arányait szemlélve — már félreérthetetlenül kirajzolódik eszmeiségük, szerkezetük, ábrázolásmódjuk és hangvételük fő iránya. A 20. századi pszichológia, filozófia és szociológia új eredményeit s a természettudományos világkép emberi kapcsolatokra, a társadalomra vonatkozó konklúzióit felhasználó, azokat — az igazán sikeres regényekben — a művek szerkezetébe, személyiségrajzába szervesen beépítő modern realizmusra gondolok itt. Ez a korszerű, a történelmi ábrázolás kosztümjében jelentkezve is a mára utaló realizmus a szocializmus iránti elkötelezettség hamis pátoz nélküli őszinteségével tárja fel a magyar társadalmi valóságot: még helyenként éles kritikájával is a jobbító szándék reális lehetősége mellett téve hitet. Ez a modern, komplex realizmus az avantgarde előtti, alatti és utáni művészi irányzatok eredményeit már nem iskolás merevséggel másolja és ülteti át: a sűrített valóságba természetesen szövéődik az anyag-szerű, gyakran a szerkesztés gondolati pilléreit jelentő látomás. A metaforikus-látomásos sűrítés, líraiság már nem artisztikum-keresés csupán: a művekbe épülve nem mossa egybe a lírát és a prózát, hanem a tér és az idő gazdagabb dimenzióival, a képeknek és a látomásoknak a mélyebb lélektani-társadalmi valóságot kifejező intellektuális töltéseivel gazdagítja, tágítja a realizmus határát.

Ugyanakkor 1975 termésére a hagyományos vonalvezetésű, tipológiájú regényszerkesztés reneszánsza is nagy mértékben jellemző. A tematikai változatosságra, a korábban már-már háttérbe szoruló témák változatos exponálására figyelhetünk itt fel: lehetetlen észre nem vennünk, hogy a munkában való helytállás reális, patetizmus nélküli rajza milyen fontos — gyakran középponti — szerepet játszik az év regényeiben. A főváros és a vidék helyszínei egyaránt gazdag színképben jelentkeznek, bár természetesen nem egyforma értékkel. A munkafolyamatok dokumentáris részletezése helyett, inkább a termelés emberi relációit helyezve előtérbe, jelentős teret kap a vidékről a fővárosba költözés életforma-váltásának számtalan problémája, nehézsége is.

1975-ben széles panorámában, színskálán él tovább a satirikus, ironikus és a groteszk regény: a korábbi hagyományos műfaji keretekbe illeszkedve vagy azt a fantasztikum játékos lehetőségeivel gazdagítva. A deduktív módszerrel, nagyon sokszor vitatható prekonceptióval dolgozó parabolaregény, modellregény viszont alapvetően háttérbe szorult ez évben, vagy ha korábbi tézisszerűségét őrizte is bizonyos mértékben, hitelesebb életanyaggal töltődött fel (Dobai Péter: *Tartozó élet*). S végül feltétlenül figyelmet érdemel a fiatal próza útkeresése és továbblépése: a már első művükkel is értékes kvalitásokat felmutató új alkotók jelentkezése (Balázs József: *Magyarok*, Balogh Elemér: *Ússzatok, halacszkák*, Asperján György: *Vészkijáratbejárat*).

*A modern realista regény két útja:
1975 legjelentősebb teljesítményei*

Az erdélyi Szilágyi István korábbi művei még csak ígéretét jelezték annak a nagy regénynek, amellyel az író — az utóbbi évek egyik legjelentősebb prózaírói teljesítményével — be-
robbant az egész magyar irodalom élvonalába. A századelő „Jajdonában” játszódó, balladai crejú „történelmi” regény úgy szól korunkhoz, hogy realista társadalomrajzával, idő-

bontásos-látomásos szerkesztésével, osztály és pszichológiai képleteinek végső, tragikus következményeivel megdöbbentő mementóként figyelmeztetik az értékeit veszni hagyó, a vegetáció szintjén megrekedő mai embert is. Múlt, jelen és jövő Szilágyi regényében kivédhetetlen szimbiózisban él. Az osztályörökségek gazdasági és „erkölcsi” továbbélése a fojtogató életformának — a társadalom hierarchikus determinációjának — börtönébe zárja az embert. A sivár magányba, majd a balladai szépséggel, izgalmas lélektani, pszichiatriai elemző erővel megjelenített tragikus szerelem végeredményeként a gyilkosság és a betegség kavargó örvényeibe. Egy osztálykötöttségeiből lélekben kiszakadt, de ennek következményeit valójában vállalni nem tudó cívislánynak és az élete szerényen harmonikus, megtartó kereteiből kiszakított parasztembernek a kapcsolata áll a mű középpontjában. A regény a férfi megaláztatásának, kiszolgáltatottságának szexuális nyitányától a szenvedés stációin át jut el a bekövetkező gyilkosságig. Az osztályában, városában és az egész korban idegen Szendy Ilka valójában már kislány korától a képzeletben, az időtlenségben lebegett. Így a Gönczi Dénessel induló kapcsolata, annak skizoid, a testét ölelő parasztember alakját a falon függő képből „kilépő” vezérlő fejedelemmel behelyettesítő „játéka” csak a kisváros és az egrestelki otthon közötti kálváriát jelenthette a férfi számára. Az egyénisége mentése érdekében a kivándorlásra készülődő Gönczi csak az eljövendő szabadság érzésével válhat egyenlő partnerré a szerelemben: s ennek az új férfinak a megismerése — tragikusan későn — igaz szerelemre lobbantja a lányt. Az időben és térben menekülő két ember sorsa így találkozik össze — könyörtelen logikával — a halálban. A széles társadalmi háttérrel is felvázoló regény szorongató erejű látomás annak a megmérése, hogy lehet-e a kisszerű, az igaz életet lehetetlenné tevő valóság előtt a képzeletbe, az időtlenségbe menekülni. Lehetetlen, ez a regény végső üzenete. A valóságból elmenekült a képzelet öntörvényű pályáin kószáló ember végül is a semmivel találja magát szembe, ahol már nincs morál és nincs emberi

kötődés: a semmibe átlépő ember törvényszerűen megsemmisíti önmagát. A valósággal mindig szembe kell nézni — bármilyen nyomasztó is az a valóság.

A gyilkosság után kényszerül rá Szendy Ilka — az örület egyre mélyebb szakadékaiba hullva — hogy a jajdoni létet és az ősök életét vallatva, megfogalmazza emberi lényegét, definiálja önmagát. Az apadó kútba követ hordó — beteg képzeletében Dénes elárvult fiaiként a malacokat etető-öltöztető Ilka már a skizofrénia parancsára cselekszik. Még létezik egy ideig a másik Szendy Ilka is, a réginek halovány mása, aki a felszínen a régi cívislány életét éli tovább. S van egy harmadik énje is a lánynak, a kontroll-én, aki önmagától elidegenedve figyel a saját vergődését. Az értelemnek és a moralitásnak azonban már csak egyre halványuló fényképéjét vetíti önmagára ez a kontroll-én: célja nem több, mint megérteni a lét törvényeit s a hálójukban vergődő önmagát. Azt az embert, aki a „jajdoni katlanból” a képzeletbe menekült, a múltba hátrált vissza, nem tudva, hogy a valóságtól elszakadt álomélet ösvényei előbb-utóbb labirintussá válnak, ahol már csak önmaga körül keringhet az ember a semmiben. Ahol már nincs kivel és miért csatáznia. A jajdoni igazságszolgáltatást nem vállaló, nem vállalható — mert annak már a születésétől kiszolgáltatott — lány a betegség örvényeiben fel is adja a sziszifuszi csatát: önként elébe megy a halálnak, a csalódott, bosszúszomjas öreg csavargó vak indulatának.

Az év másik jelentős eseménye, Lakatos Menyhért: *Füstös képek* című első — Füst Milán-díjas — regénye. Tematikájának és szerkesztésmódjának a Szilágyiétól teljesen eltérő jegyeivel is mutat az elemzett művel bizonyos belső rokonságot. A harmincas és a világháborús évek Békés megyei cigánytelepcinek életét feszült cselekményszövevél és a nyers amoralitással — s a mégis fel-feltárulkozó humanitás kuszán kavargó jellemvonásaiból gyúrt figurák gazdag tipológiájával — bemutató mű a magyar társadalom „fehér foltjának” a feltérképezése is egyben. Vérbő realista regény, amely úgy örökíti meg a két világháború közötti cigányság életét, hogy — mint

Szilágyinak a századeleji jelképes Jajdonba emelt regénye —, súlyos, megválaszolandó kérdéseket vetít rá jelenünkre. De rokonítja a két regényt az idő fogalmának elmélyült, poétikus elemzése is: az időtlenségben lebegés, a percekbe kapaszkodás életérzésének társadalmi-pszichikai vizsgálata: az „egységes időt” jelentő, emlékeket, jelent és jövőt egybemossó „füstös képeknek” az emberi élet kiteljesedését megakadályozó nyomorúsága és mégis annyi szépséget, örömet hordozó varázsa. Ugyanakkor persze a *Füstös képek* szerkezete Szilágyi regényéhez képest alapvetően más felépítést mutat. A cigánytelepek színes és hiteles tablójává szélesedő cselekményszövév a hagyományos kronológiára épül: a szintén anyagszerű emlékképekből vagy természeti jelenségekből kinövő szimbolikus látomások a gondolatiság leglényegesebb elemeiként funkcionálnak. De ami a regény szerkesztésmódját elsősorban meghatározza, az a mű szereplőinek — a társadalmi viszonyok és az ebből következő életérzés által determinált — sorsából, életviteléből következik, s ez alakítja ki a *Füstös képek* jellegzetes pikareszk-műfaját. Így, ha némileg más szociológiai aspektusból is, Lakatos szereplőinek kalandos, vándorló élete nagyon sok rokon vonást mutat Tersánszky pikareszk-hőseivel. A *Füstös képek* — számos önéletrajzi vonást hordozó — főhősének és a vakmerő, nyugtalan Badának kettőse a Kakuk Marci — Soma párost idézi emlékezetünkbe. Lakatos Menyhért regényében nincsen múlt és nem csillan meg a jövő: csak jelen van, izzadságos és mégis nyomorúságot feledtető ölelésekkel, sovány örömmel és még több szenvedéssel. Művében az író maga is hatalmas vitalitással él, de szemlélődik és ítélkezik is, úgy, hogy sors társaival mindig együttérez. Tudja, hogy a nyomorúság perifériáira taszított lét legnagyobb csodája a lélek védekező mechanizmusa, amellyel a kilátástalan étellel szembe szállva is képes intenzíven átélni az emberi örömeket.

A „fiatal” prózáírók útkeresése

Jelentős eredményekben és az útkeresés érdekes kísérleteiben egyaránt kifejeződő dinamikus mozgás, átrétegződés jellemezte

ebben az évben a fiatal próza regénytermését is. Új alkotók jelentkeztek (Balázs József, Balogh Elemér, Üstök Péter), akik közül Balázs Józsefet és Balogh Elemért — első regényük alapján — máris kiforrott, rangos esztétikai-gondolati színvonalon megszólaló íróként üdvözölhetjük. Persze ugyanakkor ez a — korábbi éveknél — nagyobb művészi erővel való jelentkezés (úgy az első kötetes, mint a regény, kisregény műfajjal először kísérletező alkotók esetében) mindjárt fel is lazítja, kitágítja az irodalmi tudatban eddig nagyjából elfogadott „fiatal írók” fogalmának korhatárát. A már említett Balogh Elemérről éppúgy vonatkozik ez, mint az ugyancsak a Szépirodalmi Könyvkiadó kisregény-pályázatán feltűnt, de már korántsem ismeretlen Asperján Györgyre, Hallama Erzsébetre. Vagyis, ha — a hatvanas évek második felétől több hullámban jelentkező írók által kialakított specifikus színekbeillesztés vagy az azzal történő összehasonlítás érdekében — fenntartással ugyan, de mégis használjuk a „fiatal írók” kategóriáját, akkor tudnunk kell mindig, hogy alkotásaikat a „felnőtt irodalom” rangján kell a kritikának számon tartania.

A tematika, az ábrázolásmód és a stílus meglepő gazdagságát mutatta ez a — generációs szempontból meglehetősen eklektikus — regénytermés. Balázs József és Dobai Péter — mindkettőjüket a magyar próza lehetséges megújítói között tartjuk számon — regényei (*Magyarok*, *Tartozó élet*), más-más megközelítéssel, történelmünk mélypontjának, a II. világháború időszakának megidézésével a tragédia lélektani és ideológiai összetevőire igyekeztek rámutatni. Úgy is mondhatnánk, hogy Dobai elemzésének középpontjában a manipulált emberi tudat áll, Balázs József *Magyarokja* viszont a legelemibb ideológiai-politikai ismeretekkel sem rendelkező tudatvilág szorongatóan „tisztá” képét vetíti szaggatott, kemény ábrázolásmódjával elének. Dobai regényében, a *Tartozó életben* a nacionalista-soviniszta gyökerű tettek és a magyar tudatvilág liberális-demokratikus eszmeiségének számos illúziójával táplált álcelekvések tragikuma szembesül egymással: a passzivitással szemben végülis csak a magányos heroizmus példáját

mutathatva meg. A *Magyarok*ban az egzisztenciális kényszer és a tudatlanság miatt Németországban munkát vállaló földművesek esetében — az emberség parancsát az ösztöneikből a tudatukba emelő — kollektív lázadás, hazatérés a tett. Szándékát tekintve Dobai regénye Balázs Józsefénél nagyobb igényű vállalkozás, de a mű szerkezetét helyenként kuszán fonja be a hatalmas gondolati anyag. Ez a már-már kérkedő intellektualizmus a szellemes ötletek kedvéért időnként erőszakot tesz a figurák karakterén is. A gondolatiság és a képi megjelenítés nem alkot olyan egységet itt, mint az első regényében és egyes novelláiban: a gazdag életanyag mögül minduntalan előbukkan egy kimódolt parabolaregény szikár váza. A *Tartozó élet* inkább azzal az elismerésre méltó etikai, szellemi erőfeszítéssel lep meg bennünket, amellyel — magányos hősének fejlődésrajzán keresztül — a külső és belső, az objektív és szubjektív történelmi determináció hálójában vergődő nemzet sorsát vallatja. A *Magyarok* nem törekszik olyan átfogó képet adni a korról, mint a *Tartozó élet*, mégis Balázs József műve a jelentősebb alkotás. A *Magyarok* eszmeiségével teljesen adekvát a puritán, fojtott, s mégis költői stílus, amely a hontalanságnak, az idegenségnek, majd a félelemnek a regény földműves hősein egyre jobban eluralkodó érzését hozza a lélek mélyrétegeiből a felszínre. Az idegen és a némaságában is egyre fenyegetőbb külvilág jelzéseit kell — tapasztalatlan-ságukban csak az ösztöneikre, tiszta emberi vágyaikra hagyatkozott — regényhősöknek egy teljes, eszméltető, a hazatérést belső parancsá érelelő képpé transzformálniuk. Balladás szűkszavúságával az egyszerű emberek humánusának olyan tisztaságát, ellenálló erejét szikráztatja fel a regény, amely sok hiteles kordokumentumnál is érzékletesebben érteti meg velünk a későbbi, a felszabadulás utáni szívós újrakezdés hitét, lendületét.

Dobai regényének intellektuális igényessége nélkül, egyfajta, a személyi kultusz időszakára rávetíthető történelmi modellt próbál felvázolni a fiatal prózaíró nemzedék markánsan realista, a társadalmi valóság szociológiai feltérképezésére mindig vállalkozó képviselője, Czákó Gábor is. A *Csata min-*

den áldott nap azonban alatta maradt eddigi — szociográfiai-morális indíttatású — műveinek. Hiányzik a modellt hitelesítő életanyag vérbő elevensége, a regény stílusa a metaforikus tömörítésekkel dolgozó *Megváltó* pszichológiai realizmusa után inkább csak száraz naturalizmusként hat, s a l'art pour l'art harc szükségességét hirdető és a békés játék elvének jegyében egymással megütköző gyermekcsapatok lélektani rajzán átüt az írói prekonceptió. A próza egészen más lehetőségeivel, orientációjával, eszköztárával élő Lugossy Gyula három kisregényt összefoglaló új kötete. A *Széthullások* viszont nemcsak azt mutatja, hogy a fiatal író feltehetően kilép a nouveau roman bűvöletéből, hanem azt is, hogy „tabula rasa”-t csinálva, leás régi életérzése gyökeréig (*A nyaralás*), és — ha az értékválasztást tekintve nem is éppen szerencsés szerelem rajzán keresztül —, szinte a korábbi könyveire emlékeztető monomániával, szembezáll az elidegenedés jelenségeivel (*A féldlóm*).

Kétségtelenül a tematika, az írói látásmód kitágulásának irányában hatott 1975-ben a Szépirodalmi Könyvkiadó kisregény pályázata is. A munkásközösségek életének ábrázolása, a munkássorsot — a korábinál igényesebb szellemiséggel — vállaló beilleszkedés problémái többoldalú megközelítéssel kaptak teret ezekben a regényekben. Űstök Péter kisregényéről, a *Hétfőről* sajnos nem sok jót mondhatunk: a mű aktuális gondolatiságát modoros és naturalisztikus stílus hordozza. Viszont annál inkább fel kell figyelniünk Asperján György regényére, a *Vészkijáratbejáratra*. Az önéletrajzi motívumokkal is átszótt regény egy — még emberi gyengeségeivel is kemény etikai tartású — munkásfiatal szívós küzdelme önmaga személyiségének kiépítéséért. Szenzibilis lényének nagyon sok megpróbáltatáson kell keresztülmennie, a barátság és a szerelem után sóvárgó vágyának nem egyszer az értetlenség, gúny és közöny céltáblájává is kell válnia ahhoz, hogy az önképzés útján végre kirajzolódjon előtte az értelmesebb élet lehetősége. Asperján hőse elkeseredését, vágyainak zátonyra futását a képzelet önironikus játékaival is rekompenzálja, mint ahogy jogos sérelmei miatt is a fantázia világában lejátszódó

„bosszúval” vesz nem egyszer elégtételt. Az író viszonya alterego-hőskéhez szellemesen őszinte: az álvalóságot korigáló vallomások így nem a satirikus kritikát, hanem az önmagát mélyen ismerő és a változtatás képességével is rendelkező ember magatartását jelenítik meg. Illúzió nélküli, reális képet kapunk a munkásosztály különböző rétegeinek típusairól is közben: különös értéke a regénynek az a merész szlenggel operáló nyelvi bravúr, amely a valóságot rózsaszínre lakkozni nem hajlandó ember védekezése is egyben.

A már harmadik kötetével, de az első regényével most jelentkező Hallama Erzsébet írásait a realista — bár időnként dokumentáris részletezésbe szürkülő — érzékeny valóságfeltárás és a képi megjelenítő erő szimbiózisaként tartja számon az irodalomkritika. A kutatóintézetben játszódo, értelmiségi problematikát boncolgató *Üvegvár* az aktív tudományos igény és az üres formalizmusba, vezetői önkénybe torkolló szellemi impotencia konfliktusának természetrajzával foglalkozik kezdetben, hogy aztán a zsarnoki igazgatás áldozataként megnyomorított, háttérbe szorított tehetséges alkotó magányba záruló fájdalmának, a lázadás utáni kontemplatív életérzésének adja át a teret. A tehetség küzdelmének — helyenként már-már szürke — megjelenítése után mintha egy új regényt olvasnánk. Egy kemény, tárgyias költői képek szimbólumaiba emelkedő, de keserűen szkeptikus életfilozófia uralkodik el a műben, de ezzel az írónő az etika, a humánus belülről jövő kényszere, az értéket őrző megmaradás parancsa miatt, megindító egyszerűséggel és bölcsességgel veszi fel a harcot. Hallama Erzsébet művét igaz örömmel üdvözölhetjük még akkor is, ha tudjuk, hogy a gondolati-stiláris kettősség megakadályozza az igazán jelentős regény létrejöttét.

Nagy meglepetés volt Balogh Elemér első regénye, az *Úszatok, halácsskák*. A brutálisan önző veje által szociális otthonba száműzött, unokái szeretetét nélkülözve csendesen pusztuló öregember lázadó szökésének lélekrajza az emberi humánus művészi erővel megjelenített példáját állítja elénk. A naiv, becsületes öregember hazamenekülő kálváriájának realista

ábrázolásában szervesen illeszkednek a félelem által motivált látomások képei, amelyek már egy kiforrott művészegyéniség szuverén látásmódját revelálják. A Séd völgyében bukdácsoló Rafaelt a Bakony oltalmazó ereje „segíti” az otthonába, amelynek az átalakult, számára idegen képétől éppúgy fél, mint ahogy minden idegszálával vágódik haza. Lázálmában fényes, rideg, üresen kongó palotát lát a régi házuk helyén, amelyben az új világban a helyüket nem találó megvadult lovak apokaliptikus látomása feszíti szét a csend vízióját. A realitás képe azonban egészen más: a pusztulásra ítélt, elhagyott, üres ház. A haldokló öregember csak a képzelet tragikusan megindító játékával láthatja viszont unokáit: az ajándékba hozott, végül a patakba ejtett százasok — önmaga önzetlenül továbbadott életének szimbólumával — „pisztrángokká változva” úsznak a mederben „lubickoló” unokák után.

A cselekvő hősök tipológiája

A cselekvő embernek (a régi értelemben vett „pozitív hős” fogalmát persze merőben átértékelő) képe láttuk, már teret kapott a fiatal prózában is. Még inkább központi szerepet nyert ez az átértékelő tipizálás a közép és az idősebb nemzedék műveiben. Egy közéletből már kihullott régi kommunista és egy — a balesete miatt lelkileg is megsérült — fiatalember találkozásának, fel-fellángoló konfliktusának, oldó-megbékéltető, majd a tragikus vég katarzisába emelkedő drámájának regénye Gáll István pályadíjnyertes műve, *Az öreg*. Ugyanakkor *Az öreg* nem tartozik Gáll István legjobb alkotásai közé — a naturalista túlrészletezésbe vesző leírások, az öreg múltját felvillantó mellékszereplők epikus párbeszédeinek erőtlensége kétségtelenül gyengíti a regényt. Mégis elgondolkodtató művet veszünk a kezünkbe: maradandó tanulással, amely a világ s az önmagunk iránti hűség és a szükségszerű, mert igaz ügyet szolgáló változás benső küzdelméből sugárzik. Persze a ridegen kemény vidéki munkában való helytállást közép-pontba állítva született szürkén dokumentáris, a magánéleti

problémák konfliktusát csak felvető, de végül is bizonytalan ködbe mosó regény is, Mocsár Gábor *Ég alatt, föld felett* c. műve.

Erős atmoszférájú, drámai világot jelenít meg Thiery Árpád regénye, a *Szerelmes korallok*. A konszolidáció időszakából lassan kikopott forradalmár és a régi világ vonzásában élő borbély családjának gyűlölködésével nemcsak a már-már elpusztulásra ítélt, de végül mégis győzedelmeskedő igaz szerelem diadalát ábrázolja egyszerű szépséggel a regény, hanem a két fiú szembenállásával a hétköznapok „forradalmiságába”, munkájába aktívan beilleszkedő ember példáját s a rendkívüli történelmi időszakok nagy, romantikus tetteinek hiányában az önmaga és mások ellen forduló energiák pusztító hatását is.

Megint más az emberi helytállás példája, ahol a tragikus szerencsétlenség keríti be és szorítja a munka és a magánélet periferiájára a regényhősöket. Gyenes István *Háttérben* c. műve árnyalt pszichológiai realizmussal jeleníti meg az olajbányában fél lábát elveszített fiatalembernek a hazug álmvilágba, öncsalásokba soha nem menekülő, önmagát a súlyos tragédia ellenére is továbbépítő kemény tartását, a kényszerű realitásokkal számot vető, de mégsem lefokozott, hanem igaz értékeket kereső boldogságát. A főhős szemlélődő, de korántsem passzív nézőpontjából a vidéki olajbányászat és a mezőgazdasági kultúra konfrontációjával is izgalmas, nem a termelés részletkérdéseire, hanem annak humán problémáira vonatkozó gondolatok egész sora vetődik fel, természetesen szövődik be a regénybe. Sajnos a baleset okozta sérülésnek ugyanezt a témáját variáló másik regény, Vidor Miklós *A kihívás* c. műve — felszíneesebb megoldásokkal dolgozva — nem tudja ezt a „kihívásra” adott választ igaz művészetté mélyíteni.

Az aktív, sorsukon változtatni akaró regényhősök mozgásirányát nézve, szerepet kapott 1975-ben a vidéki, tanyasi életforma bezártságából való kitörés, az életforma-váltás problémája is. Csontos Gábor *Mese a tűzoltovajról* c. regénye a prométeuszi mítoszt próbálja rávetíteni a szerelmüket fenyegető szülői zsarnokság elől a fővárosba menekülő fiatal szerelmesek

történetére. De a naturalisztikus szürkeséggel csordogáló budapesti hétköznapok rajza nem túl szerencsésen ötvöződik a romantikus fordulatokban bővelkedő — a beteg lányt megmenteni igyekvő — izotóplopás „heroikus” erőfeszítéseivel. Ami mégis értéket jelent a regényben, az a megindító erejű, tisztaságú szerelemnek — a jelenünkben már-már halványulni látszó — képe. Míg Csontos Gábor művének kiteljesedését a motiválatlan romantikus fordulatok akadályozzák meg, addig Csák Gyula rokontémájú regényét, az *Örökzöldet*, a helyenként felszínes, kidolgozatlan lélekrajz ballasztjai terhelik. Pedig az *Örökzöld* első része ragyogó ironikus tablóját adja a vidéki felfuvalkodott, pénzhajhászó úrhatnámságnak: látszik, hogy az író igazán otthon van a témában, ízig-vérig ismeri szatirikus világának figuráit. De amennyire megértjük az otthoni zsarnokság, kilátástalanság elől a fővárosba, a bátyja anyósához költöző fiatalember bátor lépését, annyira értetlenül állunk a fiúnak — az önmaga megváltoztatását a „forradalmi kísérlet” tárgyává „avató” — zavaros filozófiája előtt. Ezt az életformaváltást a fővárosban látszólag már gyökeret eresztő, valójában a perceknek élve a céltalanságban lebegő galeri nyájszellemén keresztül vizsgálja a *Kitagadottakban* Bárány Tamás. Biztos kezű, de túl könnyed vonalvezetésű lélekrajzzal építi fel a galcriből kiváló, annak mentalitását megtagadó főhős jellemét: a két életformának ez az ütközése azonban — bár problémaelemzése nem hatol elég mélyre — elkerüli a didaktikus moralizálás buktatóit.

A szülőföldtől elszakadás fájdalmát — a szülők sorsát valahol önmaga lényének megfogalmazására is törekedve —, Kiss Dénesnek sikerült lírai szépségű „riportregényében”, a *Hét gömb rendjében* lelegelevenebben megörökítenie. Kiss Dénes az emlékezésnek csak intuitíve felfogható asszociációs pályáját követve — a tudatalatti rétegek elemzésével is a törvényt keresve —, a múlt és a jelen tudati szimbiózisára, s ez együttélésnek a személyiség jövőjét meghatározó szerepére hívja fel a figyelmet. Ez persze nem zárja ki a választás lehetőségét, az akaratszabadságot, de ez a szabadság nagyon sok vonatko-

zásban korlátoz és kötelez: az elkülönülésben is vállalni kell az eltéphetetlen gyökereket, a régi otthont, a szülőket. Nem pusztán etikai, biológiai törvény ez, hanem az önmagunk mélyebb megismerésének parancsa: az anyát megszólaltató „interjúban” kibontakozó egyszerű világkép, a „hét gömb rendjének” hite és a racionalista világnézet között épülő gondolati híd ennek az összefüggésnek a tudomásulvétele.

A történelem megjelenítésének gondolati, műfaji lehetőségei

Már láttuk, 1975-ben a regényirodalom megkülönböztetett érdeklődéssel fordult a 20. századi magyar történelem — jelenünkig gyűrűző — problémája felé. Ha a Szilágyi István, Lakatos Menyhért és Balázs József teljesítményeinek rangját ezek a regények nem is érik el, gondolati igényességük, műfaji törekvéseik sokszínűsége miatt feltétlenül beszélnünk kell róluk.

Egy jellegzetes, sűrű életszelet vagy egy sajtós nézőpont kiválasztása alapján idézik meg Gerencsér Miklós és Fekete Gyula művei az ötvenes évek elejét és a felszabadulás utáni koalíciós időszakot. Fekete Gyula műve, a *Mézesetek* — „naplóregény”. Egy idillikusan pergő házasság hétköznapijainak, az asszony feljegyzésének a krónikája, amely alkalmas lenne arra, hogy ezt a naiv tudósítást az író — a valóság és a szubjektum szembesítésével — ne csupán kordokumentumként hasznosítsa. A dokumentumregény rangosabb művé való érlelése azonban nem sikerült Fekete Gyulának, pedig a naplóregényben — az asszony naiv bizakodásának és a később bekövetkező eseményeknek a disszonanciájával — benne van ez a lehetőség. Gerencsér Miklós regényének, az *Idegen feleség*-nek kétségtelenül figyelemre méltó a szándéka: a személyi kultusz időszakában is, a sztálinvárosi építkezés hitével, dinamizmussal — az értékek megmutatása. Sajnálatos paradoxonnal viszont, éppen ezért minősíthetjük Gerencsér Miklós nagyobb igényű, lélegzetű munkáját dokumentumregénynek: a műnek ugyanis csak a dokumentáris részletei elevenek.

A kor ellentmondásai, problémái kiszorulnak az *Idegen feleség*-ből, s a túlexponált, álkonfliktust produkáló „szerlem” rajza aránytalanul megnyújtja a regényt.

A nagyobb történelmi korszakot átfogó regényeket vizsgálva, Grandpierre Lajos, Hámori Ottó — a Horthy-korszaktól napjainkig ívelő — műveinek értékes munkásmozgalmi-és kortörténeti rajza él elevenen. Sásdi Sándor regényének a Monarchia alatti és utáni időszak kisvárosát egy sűrű, vérbő, szellemes iróniával kezelt életanyag vitalitásával megidézõ erejére figyelhetünk fel. (Kolozsvári Grandpierre Emilnek a *Tárguló múlt* kötetben megjelent „tényregényéről”, a 20. századi magyar polgárságnak egy meglehetősen új arcát megrajzoló *A család hívó szaváról* — a nagyobb epikai vállalkozásba emelt továbbépítése miatt — nem beszélek most, ez már az 1976. regénytermését elemző tanulmány feladata.) Sajnos azonban mindhárom mű értékét kompozíciós hibák, egyenlenségek gyengítik. Grandpierre Lajos könyve (*Gyökök és hajtások*), a „deus ex machina” tragikumával „oldja fel” a regény magánéleti, szerelmi konfliktusát. Sásdi *Élt: négy boldog évet* c. művének — a fasizmus által determinált — szerelmi, emberi tragédiája nem kap elég árnyalt elemzést a regény egészéhez képest. Hámori Ottó regényének (*Fogd kézzel a halat*) erőteljesebb művészi kisugárzását pedig akadályozza a túldimenzionált, sok aspektusú megközelítés, cselekményszövés.

Árnyalt művészi elemzést kapott ebben az évben — a nemzet második világháború alatti sorsának problémakörén belül — a magyar zsidóság tragédiája. Bárdos Pál, Gyertyán Ervin, Kertész Imre művei gondolati igényességüket, eszmei irányukat tekintve, semmiképpen sem azonosíthatók az ismert borzalmakat részletező „gettóregények” fogalmával. Nem a deportálások, a lágeréletek krónikája a lényeg ezekben a regényekben — bár az események tárgyilagos leírása is magától értetődően teret kap —, hanem a tragédia politikai-lélektani okainak és következményeinek az elemző vizsgálata: a magyar zsidóság és a magyar társadalom tudatvilágának egészében.

Erre az analízáló és összegező szándékra figyelve utalhatunk az esszéregény specifikus változatára: jelen esetben korántsem a könnyed csevegés műfajára gondolva. Bárdos Pál regénye, *Az első évtized* valósította meg a legtökéletesebben ezt a szándékot. Talán azért, mert az író a teljes gondolati kép kidolgozása érdekében — a hiteles önéletrajzi események beszövése mellett — eleve mellőzött minden „regényszerű” fordulatot. A legnagyobb értéke a könyvnek az a nemzethez-tartozás mély érzésével átitatott dialektikus szemlélet, mely a zsidóság sorsát, tragédiáját az egész magyarság tragédiájával való szerves, elválaszthatatlan összefüggésben vizsgálja. A két világháború közötti magyar társadalom torzulásait elemezve, a megfélemlítés mechanizmusában, az emberi tudat manipulálásában és a hierarchikus társadalmi rend normatív elfogadtatásában látja Bárdos Pál a tragikus események ideológiai-lélektani eredőit. Vázlatosságában is elgondolkodtató személyiségrajzát adja Szöllősynek és Gerának, Szálasi két alvezérének, akiket az író — kisgyerekként — szülővárosából személyesen is ismert. Szöllősy például, a makói patikus, leküzdhetetlen politikusi ambíciókat táplált magában. De annyira ostoba volt, hogy a helybeli kereskedőegyletben sem lehetett volna elnökhelyettes: így lett aztán Szálasi idejében miniszterelnök-helyettes. A *Szemüveg a porban* — Gyertyán Ervin műve — szerkezetét tekintve már egyáltalán nem tekinthető rendhagyó regénynek. Gyertyán Ervin látszólag többre vállalkozik, mint Bárdos Pál: ez a több azonban valójában kevesebbnek bizonyul. Bárdos Pál elemző-meditatív módszerével szemben Gyertyán Ervin hatalmas intellektuális anyagot mozgó dialógusokkal, dramatizált vitákkal dolgozik, s ez a fajta gondolatiság helyenként már-már szétfeszíti az egészében értékes, jelentős drámai erővel megszólaló regény kereteit. Kertész Imre első regénye, a *Sorstalanság*, „mítoszrombolásnak”, a sors-mítosz szétfoszlatásának is tekinthető. A német lágerek szenvedéseit átélt zsidó kamaszfiú történetében sem a megsemmisítő táborok mechanizmusa érdekelte az író, hanem a rendkívüli körülmények között napról napra formálódó, vál-

tozó gyermektudat, amely a felnőtt gondolkodás szintjére — kényszerűen — emelkedve, végül is elutasítja a korábban elfogadott, a sors álarcában számára kiosztott, kegyetlen szerepet. A történclem kaotikus jelenségeit az eleve elrendelés végzetvé növesztő „sors” elleni tiltakozás a regény, amelynek filozofikus hitelét, erejét némileg azonban gyengíti az a tény, hogy olyan élethelyzeteket fogalmaz meg a felnőtté érés folyamatában (árnyaltan ez a kamasztudat), amelynek lényeglátó elemzésére még ilyen „sűrített” időben sem lehet képes egy fiú intellektusa. Ebbe a témakörbe illeszkedik, de az említett művek intellektuális jellegétől, gondolati irányától lényeges eltérést mutat Moldova György regénye, a *Szent Imre-induló*. A pesti gettó helyenként realiztikus rajzának és a jelentős erővel meglevencedő drámai helyzetek ellenére, a regény alapvetően elhibázott alkotás. Egyszerre jellemzi a romantikus meseszövé és (emlékezzünk a felszabadulás után játszódó záró jelenetsor tétova, indokolatlanul sötét távlattalanságára) a gondolati kisiklás, eszmei aránytévesztés.

A régmúlt idők történelmébe visszanyúló regények közül — a századunkra is rávetíthető „modell” életszerűségével — Lajta Kálmán művét, a *Budai tüzeket* emelhetjük ki. A 14. század elejének véres, zavaros éveiben játszódó regény — bár Göncz Árpád 1974-ben megjelent *Sarusokjának* gondolati, művészi színvonalát nem éri el —, a fanatizmus bátorsága és az árulás elvtelensége között keresve a lehetséges, értelmes cselekvés útját, aktuális igénnyel szól korunkhoz. A pápát kiátkozó, Károly Róberttel szembeszálló Lajos pap és a politikai összefüggések minimumát sem látó, s ezért a fanatizmus által könnyen manipulálható főhős alakjával, elgondolkodtatóan mutat rá arra, hogy a kompromisszumot semmiféle formában elfogadni nem hajlandó heroizmus — a társadalmi, nemzeti összefüggések egészében vizsgálható pozitív tett szempontjából — gyakran csupán veszélyes partikularitás. Kár, hogy Pettermann bírónak a reálisabb, mérlegelőbb politikusi magatartást sejtető vonásai nem rajzolódnak ki határozottan a regényben.

A lélektani és a „pszichologizáló” regény

Az 1975-ös év regénytermését vizsgálva, külön elemzést igényelnek a morális-pszichológiai tényezők által meghatározott specifikus tudatállapot rajzát a művészi ábrázolás központjába állító művek.

Az élettárs, a szerelem elvesztésének, a halálnak szemérmesen rejtőzködő, a kisregények humoros-ironikus felhangjainak önvédelmi reflexein átütő tragikuma avatja Gyárfás Miklós életművének egyik legjelentősebb darabjává új kötetét, a *Szilvesztert*. A Gyárfás-hősök életében a hozzájuk legközelebb álló emberek a haláluk után is jelen vannak, a felejthetetlen halottak egész lényükkel, mozdulataikkal, továbbszóható gondolataikkal élnek. Lehet-e a halál árnyékában zsugorodó élet minden rezdülésében osztozni, lehet-e a szerelmet — a szeretett lény biztos halálának tragikus tudatában is — ugyanúgy folytatni, kiteljesíteni, mint korábban? Ezekkel a kízó kérdésekkel, önvádakkal zárul, s kap valójában teljesebb, szélesebb körökben továbbgyűrűző folytatást a *Volt egyszer egy színház . . . c.* kisregény a *Szilveszterben*. A *Volt egyszer egy színház . . .* Verája elfogadta a halál árnyékában ráosztott szerepet, a kímélő hallgatást, csak a halál után „lázdzt fel” ellene, de fájdalomt már csak testetlen jelenlétében — a férfi képzeletében — tudja megfogalmazni. — „Csak tudod, mégis jó lett volna, ha mi ketten a halálom lassú közeledésében összebújunk, szabadon engedjük érzelmünket, nem rejtőzünk egymás elől, hanem úgy, mint akkor, szerelmünk kezdetén, a halál ellen is merjük szeretni egymást.” A férfi önvádját csak a költészetbe emelkedő önirónia záróképpel tudja oldani az író: a hegy-szirten álló szamarak szürkéségének kifényesedő képével, a humor gyöngéd, megindító poézisével. A *Szilveszter* szintén rákban roncsolódó, varázsos lényű színésznője már nem hajlandó elfogadni semmiféle önámítást, önként eldobja magától az életet, amikor már egész testében érzi a halált. A pillanatokat, perceket is kiteljesítő életének egész logikájából következik ez, hiszen a színésznő „szünet nélkül birtokolta a

jelent, annak legkisebb részecskéjébe is behatolt”, míg a férje — a szerelem izzó-gyöngéd áramában is —, a jövő számára építette, de nem élte át intenzíven a jelen pillanatait.

Az öregség erkölcsileg már-már aggasztó szimptomáival veszi fel a harcot Benamy Sándor *A pakompartos, az agglegény és a kisfiú* c. nem nagy igényű, de elég színvonalas kisregényének főhőse — a mikrovilágba záruló magány öniróniával szemlélt vergődésétől a szinte már a humánumot tagadó acsarkodás dühén át a befejezés egyszerű bölcsességének megbékéléséig. A másfajta — a kemény, de túl rideg etikai tartást is őrző —, társadalmi szerepbe, a „tökéletes” bíró, feleség és anya pózába kövült ember magányának lélekrajzával foglalkozik Móricz Virág *Hiába* c. regénye. Az asszonymnak ebből — a már elviselhetetlennek érzett, etikailag látszólag tökéletes, de valójában az élet teljesebb érzelmi átélését lehetetlenné tevő — szerepből kitörni próbáló tétova, zátonyra futó kísérleteit az ítékezés és felmentés nélküli tárgyilagos leírás nézőpontjából szemléli az író. Valójában a kitörés lehetetlenségét éreztetve, Móricz Virág fokozatosan magára hagyja, a háttérbe szorítja hősnőjét: a regény előterébe egyre inkább a gyerekek érzelmeinek kavargó áradása, szenvedélyes szeretetük és gyűlölködésük lélektanilag izgalmas, de némileg fülledt, ambivalens világa kerül.

Ezektől — az emberi lélek különleges állapotát, életerzését reális pszichológiai motivációval ábrázoló — művektől határozottan el kell választanunk a homályos lélektani képleteket vagy az egészségtelen pszichikai beltenyészet „állóvizeinek” tükörképét felvillantó „pszichologizáló” regényeket. Kende Sándor *Furcsa lány* c. regénye éppolyan kusza „ambivalenciával” válaszol fel és mossa egybe a szerelem rajzával a főhősnőnek a színésznő-anya iránt érzett rajongását és gyűlöletét, mint amennyire homályban hagyja az emigrációs sorsban, a megalázó házasság során — az értelmes kitörés helyett — csak a hisztérikus kényszercselekvést produkáló asszony tettének valódi indítékait. A női magány problémáját állítja középpontba Bihari Klára és Székely Júlia műve, de mindkét regény

— a kritikai távolságtartás teljes hiánya miatt — megreked a tehetetlen, szenvedő hősnők lelki szimptomáinak, regisztrálásuknak szintjén. Székely Júlia regényében (*A magányosság iskolája*) csak a főszereplő ügyvédnöi tevékenysége körül kibontakozó bírósági élet panorámája él igazán: „a magányosság iskolája” valójában a neuraszténia — nem éppen sikeres — terápiája csupán. A *Próbaidő*ben pedig Bihari Klára — anyagának gondolatilag, művészileg igényesebb megformálása helyett — maga is passzív rezignációval utaztatja tehetetlen hőscit a jelenben és a múltban.

A szatíra és a fantasztikum

Az éles szarkazmus és groteszk s a szelidebb, elnézőbb humor és ironia gazdag árnyalatait bontották ki — a mai valóságunk kritikai színpéjében — az alapvetően szatirikus hangvételű regények.

A megértő, együttérző derűt keltő chaplini kisémberei magatartás és a — képességeivel számot nem vető — gátlástalan karrierizmus pólusai között járja kötéltáncát Bereczky László kisregényének, az *Okulásul fiainak* főhőse. A törtető „anti-hős” figuráját nagyon sokan megrajzolták már: Bereczky szatirikus kritikájának ostora inkább a kóros tenyészetet lehetővé tevő mechanizmuson csattan. Az „ejtőernyősként” a múzeumnigazgatói állásba ereszkedő, a bukás után a temetkezési vállalat vezetőjeként is levitézlő, de „főnixként” újra feltámadva, a vendéglátóipar vezérigazgatói székébe röpködő főhős száználmas erőfeszítéseit oldott humorral szemléli az író. És elnéző, megértő derűvel kísérhetjük küzdelmes életútját mi is, hiszen ez az ember az igazi tetthez is felnő a regény végére: a gimnáziumi gondnokság elvállalásához és a képességeivel adekvát munka becsületes elvégzéséhez. Nem ezt az utat járják Varga Imre *Összevissza ivadékok* című, szintén a Szépirodalmi Könyvkiadó pályázatán feltűnt keserűen szarkasztikus regényének — a megye életében jelentős szerepet játszó — figurái. A regény kritikájának horizontja korántsem

szűkül le a személyi kultusz időszakából holmi ritka kövületként megmaradt hajdani hatalmasság morális szimptomáinak rajzára. Félreérthetetlenül érzékelteti az író, hogy ezt a „továbbélő vitalitást” a jelenlegi megyei vezetés egy részéhez fűződő baráti kapcsolatok táplálják. A komikus alaphelyzetből kiindulva, a groteszk jelenetsoroktól a befejezés kesernyész íroniájáig, jelzi a regény, hogy az alulról és felülről elinduló harc csak majd később kezdődhet el igazán. Az *Összevissza ivadékok* olyan kórképet diagnosztizál, amelyre fel kell figyelni — nem csupán az olvasónak. Ez a javítani akaró kritikai szándék itatja át Fenákel Juditnak a tehetséget megfojtó kisvárosi kisszerűség, szűk látókörű önkényeskedés ellen harcoló *Dokumentumok U. M.-ről* c. művét is, sajnos, a túlságosan mereven értelmezett „riportforma” miatt az említett regények vérbő humora nélkül.

Déry Tibor szellemesen ironikus — bár nem a tölc megszott művek rangján jelentkező — kisregénye, *A félfülű* az erőszak természetrajzán keresztül a nyugati világ mentalitásának könnyed cinizmusát veszi célba. Az újsághírek kuriózumát ezúttal nem tudja olyan jelentős, szuverén művészi alkotásba emelni Déry, mint a *Képzelt riport egy amerikai pop-fesztiválról* esetében. Mindenesetre figyelemre méltó tény — s ennek az árnyalt érzékeltetése jelenti a kisregény legfőbb értékét —, hogy az áldozat, a félfülét kényszerűen elveszített milliomosfi mentalitása, „etikája” ugyanúgy nem jelent mérhető értéket, mint a meglehetősen barátságtalan gesztus elkövetőie.

Sokkal szelidebb, némileg Mikszáth hangvételére emlékeztető humorral jeleníti meg a *Mint egy francia király* c. regényében Molnár Géza az emberi hibákat, gyengeségeket. Érthető is ez, hiszen — Mérgesszájú Jakab személyében — az egész életét keményen átdolgozó munkásember a regény „szenvető” hőse, aki a fantasztikum játékos írói lehetőségével úgy tűnik, „változtathatna” nyugdíjas sorsán. Jakab „visszafiatalodásának” metamorfózisa a kispolgári életszemléletet átvilágító frappáns komikus szituációk egész sorát kínálja: az író kellőképpen ki is aknázza ezeket a helyzeteket. A könnyed,

szórakoztató játékoság persze nem avatja jelentős alkotássá a regényt: ezt ezúttal igazságtalan lenne számon kérni az írótól. A fantasztikum egészen más birodalmába vezet bennünket Goda Gábor *Mennyei csavargója*. A fantasztikum játéka itt nagyon komoly intellektuális képzelőerővel telítődnek: Goda a fantázia számára teljesen nyitott univerzumban „inkarnálja” — szellemes iróniával — a nagyon is a földi életből absztrahált, az emberi létezés abszurd változatait felvillantó jelenségeket és modelleket.

A továbblépés lehetősége

1975 nem pusztán előrelépést jelentett az előző évhez képest. Ha 1975 jelentős eredményeket felmutató magyar regényeiről készítünk mérleget, akkor feltétlenül figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a legkiemelkedőbb értékeket ezúttal a teljesen ismeretlen vagy műveikkel korábban csak szerényebb mértékben ható alkotók hozták létre. Éppen ezért, a magyar regény jövője szempontjából a továbblépés komoly perspektíváját vetíti ki 1975 dinamikus „frontáttörése”: nem lehetetlen, hogy az elkövetkező években a prózában — az értékek vonatkozásában — lényeges átrendeződés megy majd végbe.

A tanulmány elején utaltam arra, hogy a magyar valóságot teljesebben feltáró regénynek a társadalom- és természettudományok ismeretének gazdag komplexitásásra kell épülnie, a művekben a tudásanyagoknak és a művészi kvalitásoknak szerves egységet kell alkotnia. Bizonyítottnak látszik — a már közhelynek számító — régi megállapítás igazsága: a prózaíró rendszerint később, nehezebben jut el a „felnőttkorúsáig”, mint a költő. Fokozottan vonatkozik ez a tétel jelenünkre: az élet és a tudományok hatványozódó információit kell — az esztétikai „kódolás” bonyolult folyamatában — az írónak művészetébe beépíteni. Ezért az 1975-ös év váratlan meglepetései valójában egy természetes, lassúbb alkotásfolyamat eredményei inkább: az elsőkötetes Lakatos Menyhért esetében éppúgy, mint az *Üllő, dobszó, harang* c. regényével s még-

inkább a *Jámbor vadak* novellaciklusával már a *Kő hull apadó kútba* „Jajdonának” előképét megjelenítő Szilágyi István művében. Nagyon tanulságos ebből a szempontból is a hatvanas évek derekától több hullámban kirajzó „fiatal” prózaírók sorainak átrendeződése: a túl korán publikáló írók halványuló jelenléte és a teljesebb életanyag birtokában magasabb esztétikai rangon jelentkező alkotók művészetének — nagyobb valószínűséggel várható — továbbépülése (Balázs József, Dobai Péter, Asperján György, Hallana Erzsébet, Balogh Elemér).

Persze egy év regényterméséből kirajzolódó perspektíva csak a vizsgált esztendőben kötetten nem jelentkezett írók későbbi műveinek lehetőségeivel együtt bontakozhat ki reálisan. S ha erre gondolunk, az 1975-ben kevesebb „penzumot”, rutinmunkát produkáló, a történelem és a jelen dialektikus összefüggéseiben és arányaiban megszólaló, alapvetően közéleti, politikai érdeklődésű magyar regény jövője még izgalmasabbnak ígérkezik.

ÉLŐ MAGYAR SZERZŐK 1975-BEN MEGJELENT REGÉNYEI

A jegyzék az 1975-ben első kiadásban, könyvalakban megjelent regényeket tartalmazza a bűnügyi, kém- és dokumentum, a riport- és a kimondottan gyermek-, ill. meseregények kivételével.

ASPERJÁN GYÖRGY: Vészkijáratbejárat. — Szépirod.; BAJOMI LÁZÁR ENDRE: A vörös szűz. Louise Michel lobogó élete. — Kossuth; BALÁZS JÓZSEF: Magyarok. — Magvető.; BALOGH ELEMÉR: Ússzatok halacsák. — Szépirod.; BÁRÁNY TAMÁS: Kitagadottak. — Kozmosz.; BARÁTH LAJOS: A félelem földje. — Magvető.; BÁRDOS PÁL: Az első évtized. — Szépirod.; BEKE GYÖRGY: Éjszakai biciklisták. — Dacia. Magyar–román közös kiadás.; BENAMY SÁNDOR: A pakompartos, az aglegény és a kisfiú. — Szépirod.; BERECZKY LÁSZLÓ: Okulásul fiamnak. — Szépirod.; BERKES PÉTER: Utánam srácok! — Móra.; BERKESI ANDRÁS: Szól a kakas már . . . — Magvető.; BIHARI KIÁRA: Próbaidő. — Szépirod.; BODOR PÁL: A lány, aki nincs. Kisregények.

– Kriterion. Magyar – román közös kiadás.; CSÁK GYULA: Örökzöld. – Kozmosz.; CSERES TIBOR: Siratócnek. Regények, novellák. – Magvető – Szépirod.; CSONTOS GÁBOR: Mese a tűztolvajról. – Szépirod.; CSUKÁS ISTVÁN: Nyár a szigeten. – Móra.; CZAKÓ GÁBOR: Csata minden áldott nap. – Szépirod.; DÁVID ANTAL: Erdély nagy romlása. 2. A boldogított ország. – Móra.; DÁVID CSABA: Buda megvétele. – Móra.; DEBRECZENI JÓZSEF: Hideg krematórium. – Fórum.; DÉRY TIBOR: A félfülű. – Szépirod.; DÉVÉNYI TIBOR: Dr. Ézésez Géza karrierje. – Gondolat.; DOBAI PÉTER: Tartozó élet. – Magvető.; DONÁSZY MAGDA: Kati. – Móra.; DRÁVECZKY ZSUZSA: Asszony a fáraók trónján. (Hatsepszut.) – Magvető.; ERDŐDY JÁNOS: Az antikrisztus és szolgálja. – Szépirod.; ERDŐDY JÁNOS: A szent Sátán. – Gondolat.; FAZEKAS LÁSZLÓ: Villantó. – Móra.; FEJES ENDRE: Szerelmemről bolond éjszakán. Az első éjszaka. – Magvető.; FEKETE GYULA: Mézeshetek. Egy asszony följegyzései. – Szépirod.; FENÁKEL JUDIT: Dokumentumok U. M.-ről. – Szépirod.; FODOR SÁNDOR: A felnőttek idegesek. – Dacia. Magyar – román közös kiadás; GÁL GYÖRGY SÁNDOR: Majális. – Móra.; GÁL ISTVÁN: Az öreg. – Szépirod.; GERENCSÉR MIKLÓS: Idegen feleség. – Szépirod.; GERENCSÉR MIKLÓS: Így élt Táncsics Mihály. – Móra.; GODA GÁBOR: Mennyei csavargók. – Szépirod.; GRANDPIERRE LAJOS: Gyökerek és hajtások. – Szépirod.; GYÁRFÁS MIKLÓS: Szilveszter. Kisregények. – Szépirod.; GYENES ISTVÁN: Háttérben. – Szépirod.; GYERTYÁN ERVIN: Szemüveg a porban. – Magvető.; GYÖRFFI KÁLMÁN: Házavatás. Kisregények. – Kriterion. Magyar – román közös kiadás.; HALASI MÁRIA: Egyszer csak csöngetnek. – Móra.; HALLAMA ERZSÉBET: Üvegvár. – Szépirod.; HÁMORI OTTÓ: Fogd kézzel a halat. – Szépirod.; HÁRS LÁSZLÓ: Mi is voltunk gyerekek. – Móra.; HÉDERVÁRI PÉTER: A jávai tekercesek. – Magvető.; HEGEDŰS GÉZA: Európa közepén. – Szépirod.; HERNÁDI GYULA: Vörös rekviem. – Szépirod.; HORVÁTH ZOLTÁN GÉZA: Hány példányban óhajt élni? – Gondolat.; ILLÉS ENDRE: Örvények között. Novellák. + Hainisjátékosok. Kisregény. – Szépirod.; ILLÉS SÁNDOR: A túlsó part. – Szépirod.; KÁNTOR ZSUZSA: Csalánba nem üt a mennykő. – Móra.; KÁNTOR ZSUZSA: Kannibálok. – Móra.; KENDE SÁNDOR: Furcsa lány. – Jelenkor.; KERTÉSZ IMRE: Sorstalanság. – Szépirod.; KISS DÉNES: Hét gömb rendje. – Kozmosz.; KISS JÓZSEF LÁSZLÓ: Parancsolsz egy kézigránátot? – Kozmosz.; KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Táguló múlt. Kisregények. – Magvető.; KOVÁCS J. LÁSZLÓ: Lőj, vagy meghalunk! – Kozmosz.; KOVAI LŐRINC: Halhatatlanok hegyén. – Magvető.; KOVAI LŐRINC: Táguló égbolt. – Szépirod.; KRÚDY MÁRIA: Szindbád gyermekkora. – Móra.; LAJTA KÁLMÁN: Budai tüzek. – Szépirod.; LAKATOS MENYHÉRT: Füstös képek. – Magvető.; LÁSZLÓFFY ALADÁR: Az ólom-

katona hadifogsága. — Dacia. Magyar—román közös kiadás.; LENGYEL DÉNES: Így élt Jókai Mór. — Móra.; LÓSKA LAJOS: Tábortűz a Vöröskőn. — Madách—Szépirod.; LŐRINCZ L. LÁSZLÓ: Az éjszaka doktora. — Móra.; LUGOSSY GYULA: Széthullások. — Szépirod.; MÁNDY IVÁN: Zsámboky mozija. (A családtag.) — Magvető.; MÁRTON KLÁRA: Tessék engem elrabolni. — Móra.; MESTERHÁZI LAJOS: Férfikor. — Magvető—Szépirod.; MESTERHÁZI LAJOS: Sempiternin. — Kozmosz.; MÉSZÖLY MIKLÓS: Alakulások. — Szépirod.; MOCSÁR GÁBOR: Ég alatt, föld felett. — Kozmosz.; MOCSÁR GÁBOR: Sziklából víz. — Szépirod.; MOLDOVA GYÖRGY: A Szent Imre-induló. — Magvető.; MOLNÁR GÉZA: Mint egy francia király. — Szépirod.; MOLNÁR GYULA: Fiúk a gáton. — Móra.; MÓRICZ VIRÁG: Hiába. — Szépirod.; PÁPAY KÁLMÁN: A leghosszabb éjszaka. — Kozmosz.; PASSUTH LÁSZLÓ: Emlék és folytatás. — Szépirod.; PINTÉR JÓZSEF: Egy óra múlva itt vagyok. . . — Kossuth.; SÁSDI SÁNDOR: Élt: négy boldog évet. — Szépirod.; SOÓS MAGDA: Sziget fürdőszobával. — Magvető.; SÓTÉR ISTVÁN: Bakator. Összegyűjtött kisregények és elbeszélések. + Júdás. Dráma. — Magvető.; SZÁNTÓ KONRÁD: Szószéktől a bitó-íáig. — Ecclesia.; SZAPUDI ANDRÁS: A szél torkában. — Kozmosz.; SZÉKELY JÚLIA: A magányosság iskolája. — Szépirod.; SZEPES MÁRIA: Tükörajtó a tengerben. — Kozmosz.; SZILÁGYI ISTVÁN: Kő hull apadó kútba. — Kriterion. Magyar—román közös kiadás.; THIERY ÁRPÁD: Szerelmes korallok. — Kozmosz.; TÓTH BENEDEK: Nincs visszaút! — Szépirod.; ÜSTÖK PÉTER: Hétfő. — Szépirod.; VADÁSZ FERENC: A védő. — Kossuth Kiadó—Pravda.; VARGA IMRE: Összevissza ivadékok. — Szépirod.; VARGA KATALIN: Micsoda csztendő. — Móra.; VAS WITTEG MIKLÓS: A mindennapi kenyérért. — Táncsics.; VEKERDY TAMÁS: Nagyapám iratai. Kisregények. — Szépirod.; VÉSZI ENDRE: Gyerekek a karján. — Szépirod.; VIDOR MIKLÓS: A kihívás. — Kozmosz.; VIZ LÁSZLÓ: Sokratés utolsó levele. — Szerző.; ZALKA MIKLÓS: Az asszony, akire várnak. — Zrínyi.

Összeállította: BALOGH ÉVA